AZ AMERIKAI VILÁGBIRODALOM

MOLNÁR TAMÁS

A lehetőség, hogy Amerika egy napon világbirodalom lesz, a legtöbb amerikai szemében aggodalmat keltő jelenség. Előadásaim során valahányszor rámutatok a döbbenetes hasonlóságra, amely Amerika és az egykori Római Birodalom közt mutatkozik, ez láthatóan megrázza a hallgatóságot, és udvarias hitetlenséggel reagál. Ez azért is figyelemre méltó, mert világuralmi lehetőségektől talán a rómaiakon kívül egyetlen nemzet sem riadt vissza. Németek, oroszok, angolok, franciák – sőt még az olaszok is – megragadták a dicsőség, a világuralmi elhivatottság realitásait, vagy ennek híján illúzióit; büszkék voltak arra, hogy a világ meghódítására, tengereken és népeken való uralkodásra hivatottak, és arra, hogy – saját legfontosabb érdekeiket szem előtt tartva – rendet tartsanak a világban. Az amerikaiakat azonban inkább zavarba hozza egy ilyen lehetőség, és úgy tűnik, hogy a világbirodalmi szerep egyúttal lelki nyugalmuktól is megfosztja őket.

RÓMAI PÁRHUZAM

A hatalmat határozottan szeretik, mohón igyekeznek megszerezni, ugyanakkor félnek is tőle, mert a „rosszal" asszociálják; azt hiszik – mily hiába! –, hogy a demokrácia mint módszer és hitvallás megvédi őket a nagyságból, hatalomból eredő és nemzeti büszkeséggel járó kísértésektől.

A rómaiak is ezt hitték. Úgy gondolták, hogy valamely finom és mégis erős kapcsolat van a törvények aprólékos megtartása, választásokon alapuló társadalmi rendszerük és a köztársasági erények között. Kicsinek lenni – ez egyúttal biztosítéknak látszott a hatalmaskodás és a túlzott ambíciók veszélyei ellen, és minden, ettől az állapottól eltávolító lépést csak rendkívüli vonakodással tettek meg. A területi gyarapodásban rejlő veszélyek kezdetben nem voltak nyilvánvalóak, hiszen Itália elfoglalása a rómaiak részéről önvédelemből történt. A római parasztkatonák érthetően örültek a földterület gyarapodásának, a patríciusok pedig a nagybirtokok növekedésének. A rómaiak útjában talált nemzettöredékek láthatóan készséggel hódoltak meg a magasabb rendű törvényeknek, és örültek a renddel járó biztonságnak. Ez a római fejlődés az amerikaiak Nyugat felé történt előretörésére emlékeztet, óceántól óceánig, abból a célból, hogy kitöltsék a kontinens területét. A terjeszkedés árát az indiánoknak, franciáknak, angoloknak, mexikóiaknak kellett megfizetniük vérrel, olykor pénzzel. Mégis, végül is ezen a területen alakult ki az amerikai nemzet – nagyobb nehézségek nélkül –, amely elég összeforrott ahhoz, hogy megőrizze az összetevő részei közti különbségeket, ugyanakkor eléggé egységes legyen ahhoz is, hogy nagy közös vállalkozásokba fogjon.

Amerika, akárcsak a Római Birodalom, nem is annyira nemzet, sokkal inkább eszmény lett, és ezalatt mindkét esetben a republikánus eszményt értették. Az egyetértés nem jött létre áldozat és szenvedés nélkül, de ez a szenvedés dicsőségtől volt terhes, és a társadalom építményét alapjaiban nem rázta meg.

Ikertornyok – A Római Köztársaság és az Amerikai Egyesült Államok címere, előbbi SPQR (Szenátus és a római nép) felirattal, utóbbi fölött a latin nyelvű „sokból egy” (*E pluribus unum*) kifejezés *(Shutterstock)*

A patríciusok lépésről lépésre tettek engedményeket a plebejusoknak, ami római bölcsességre vall: addig, amíg a két osztály össze nem olvadt és helyet nem adott a sikeres harmadiknak, a lovagok osztályának (vállalkozóknak, üzletembereknek). Az új pénzarisztokrácia szülöttjei voltak a nagy földspekulánsok, rablóbárók, hajóépítők, ipari vállalkozók, provinciák kormányzói – ti. amíg Rómában egyáltalán lehetséges volt egy bürokratát megkülönböztetni egy nagyvállalkozótól.

Mutatis mutandis: a New England-i patríciusok, a déli államok ültetvényesei is meghajoltak lassan egy egész kisebb fajta forradalomsorozat után – Jackson elnök idejétől Rooseveltig – a városlakóknak: íreknek, olaszoknak, németeknek, zsidóknak. Az utódok csatlakoztak az elődökhöz, ha nem is társadalmi pozíció és tekintély terén, de meggazdagodás [révén] és a hatalommal való manipulációk terén okvetlenül. Rómában és Amerikában szép számú régi és újdonsült arisztokrata ment át a tömegek oldalára, társadalmi igazságtól vagy személyes becsvágytól hajtva. A Gracchus testvérek és a Kennedyk, Caesar és Roosevelt ugyanabból a politikus-nyersanyagból vannak gyúrva.

Mikor Róma – akarva, nem akarva – meghódította Itáliát, hirtelen szembetalálta magát a földközi-tengeri térséggel. A világbirodalom építésétől még mindig és őszintén húzódtak. Catónak minden alkalommal figyelmeztetnie kellett a szenátorokat, hogy Karthágó halálos veszélyt jelent Róma számára, és ha a külpolitikába belebonyolódik egy nemzet, nem léphet tőle vissza. A spanyol–amerikai háború a megfelelő idevágó párhuzam, és Cato *Carthago delenda est* – Karthágót el kell pusztítani – jelszava visszhangzik az amerikai *manifest destiny*ben. Aztán a rómaiak számára Ibéria jött, aztán Szíria és Grecia. Az amerikaiak számára az I. világháború. Az már szinte közhely, hogy Európa az volt Amerikának, ami Róma számára Görögország. A párhuzam még részleteiben is igaz:

a városállamok, később szövetségek nem tudták ellentéteiket elsimítani, ahogy az európai államok is elzárkóztak az egyesülés, a közös piac, a szabadkereskedelmi társulás, az összeolvadás elől. De még több hasonlóság is van: a római légióknak kellett harcolniuk a közel-keleti görög telepesekért Egyiptomban, Szíriában, Kis-Ázsiában, hogy féken tartsák a Nagy Sándor után keletkezett hatalmakat. Így a római birodalom már kezdetben a makedón birodalom folytatása volt, bátran hatolt előre Ázsiában, Afrikában, a gyarmatosított területeken.

PAX AMERICANA

Nem világos, hogy az amerikai diplomácia és a hadsereg vonakodott az európai hódítások örökségét átvenni? Ahol most amerikai katonák állomásoznak, Saigontól Leopoldville-ig, franciák, angolok, belgák, hollandok jártak előttük hódítókként, stabilizáló erőként, a nyugati civilizáció és értékek hordozóiként. Amit helyükben Amerika tesz, nem nevezhető ugyan többé gyarmatosításnak, de mégiscsak egyfajta, mondhatjuk protektív hódítás, amely a *Pax Americana* atomernyőjét védelmezően terjeszti a volt gyarmati népek fölé.

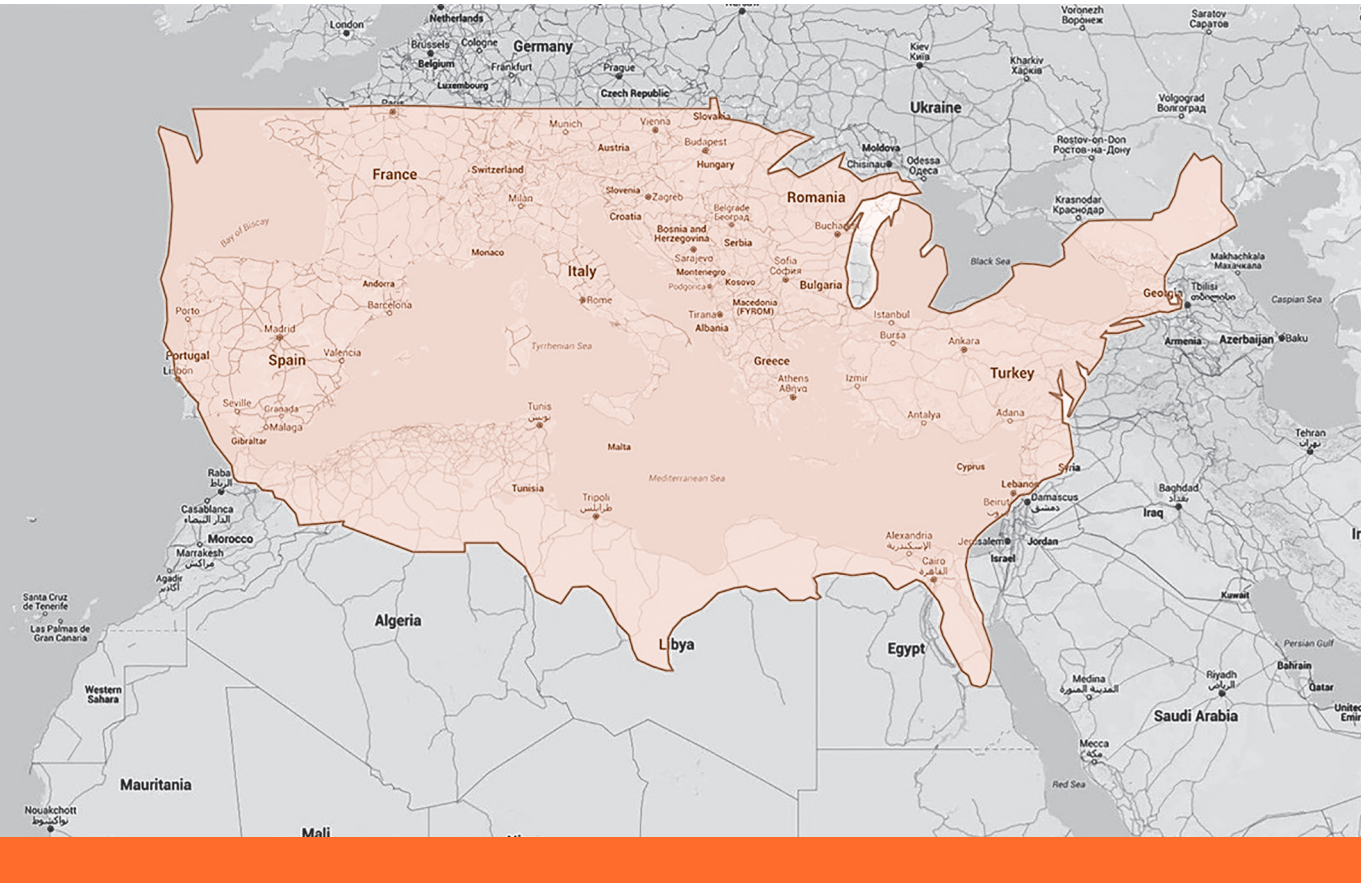
Az amerikai befolyás eme terjedése, amely Washingtonra éppen úgy ránehezedik, ahogy az akkori szenátusra Rómáé, roppant nagy belső következményekkel jár. A 18. és 19. századi Európa gyarmatosító tevékenysége a fővárosok lakosságát, politikai életét nem érintette alapvetően: az ügyek mentek tovább, mint eddig, a nyersanyagok talán valamivel olcsóbbak lettek, erősödött a más országokkal való gazdasági versengés, és háborús időkben színes bőrű, egzotikus rekrutákat bújtattak uniformisba, hogy védjék ők is az anyaországot: a brit vagy francia birodalmat. De a rómaiak, illetve most az amerikaiak védő jellegű beavatkozása mások életébe mélyen érintette őket magukat is, és erősen visszahatott a két világbirodalom saját egzisztenciájára. Mindkettő (ti. a római és az amerikai) kicsiny parasztköztársaságnak indult, szigorú polgárerényekkel. A rendkívüli területi és hatalmi kiterjedés azonban – még egy század sem kellett hozzá – túlságosan igénybe vette a rómaiak kapacitását. Rómát ütköző érdekek, versengések osztották meg, a közlekedési vonalak túl hosszúaknak bizonyultak, a központi hatóságok túlságosan erélytelenek és megosztottak voltak. Így törhetett fel Caesar, aki keveréke volt a népi diktátornak, a hatalmas erejű központosítónak és a hadsereg bizalmát élvező katonának.

> „az amerikai világhatalom fölött az óceánok őrködnek

Hasonlóképpen az Egyesült Államok sem készült fel a világban viselendő vezető szerepre. Róma és Washington egyaránt őszinték voltak, mikor tiltakoztak, mondván, hogy nem kerestek területi terjeszkedést vagy politikai befolyást. A római térhódítás a kiválóan szervezett adminisztrációnak és a kitűnő hadseregnek volt köszönhető, Amerika esetében a felsőbbrendű technikának a gazdasági élet és az utánpótlás területén. Az ilyenfajta felsőbbrendűség révén mindkét birodalom értékes, sőt egyenesen nélkülözhetetlen szövetségesévé vált a gyengébb, veszélyeztetett országoknak. Mindkettőből valósággal az új szövetségesek védelmében lett világbirodalom. Így – legalábbis az Egyesült Államok esetében – nem is gyarmatokról, hanem protektorátusokról volt inkább szó. A rómaiak is szerették biztosítani éppen csak hogy megmentett szövetségeseiket, hogy a pártjukat fogják. A gazdasági kizsákmányolás csak később jött, amikor földes adójövedelmeket adtak bérbe a mohó római jelentkezőknek.

Hogyan emelkedett ki a római birodalom a köztársasági polgárháború káoszából, a személyes versengésekből és abból, hogy a hadseregnek nem volt szilárd kezű vezetője? A történészek a bonyolult jelenséget még mindig vitatják, ezért mi miért ne fordítsuk figyelmünket inkább a jelenre, ahogy az megmutatkozik előttünk és kérdezzük: tulajdonképpen hogyan is történik az amerikai világbirodalom létrejöttének folyamata?

Az Egyesült Államoknak korábban már kétszer kellett szövetségesei, továbbá az Atlanti- és Csendes-óceánon való szabad hajózás védelmére kelnie. (Pompei is így tett szert a „nagy” jelzőre, hogy megsemmisítette a kalózokat.)

Egybeesés – Angol nyelvű térkép az Egyesült Államok területének a Római Birodalmat magában foglaló Mediterráneumra vetítéséről *(Google)*

Jelenleg egy nagy ázsiai hatalom veszélyezteti az Indiai-óceán (vagy afroázsiainak nevezzük?) szabadságát. Az óceánok és a vízi utak (és légi utak, a világűr) fölötti őrködés immár az amerikai hatalom következménye, és a hatalom teremt lehetőségeket, hogy ez az őrködés hatékony legyen. Amerika, Rómához hasonlóan, úgy véli, a döntő fontosságú tengeri átjáróknak a kezében kell lenniük, vagy legalább a barátai kezében; ahogy a Panama-csatorna, a Horn-fok, a Jóreménység-fok, a Dél-kínai-tenger, Szuez, Aden, Gibraltár a kezükben is van. Ezeket és hátországaikat az amerikai erők biztosítják, ahogy erről az utas a kikötőkben és repülőtereken a világ minden táján a saját szemével győződhet meg. Ez a tény a Dominikai Köztársaságtól Bangkokig, Líbiától Iránig, Taiwantól Pireusig kétségbevonhatatlan és természetes.

CAESAR A SZENÁTUSBAN

Talán paradoxonként hangzik, de a római és amerikai példák bizonyítják, hogy a felelősség kiterjesztésével és az érdekek összetettségével arányosan növekszik a centralizálódás. A birodalom összefogása csak úgy lehetséges, ha egy hatalmi központból történik, mert az irányításhoz gyors döntésekre, azonnal elérhető szakismeretekre, sürgős intézkedésekre van szükség. Ez nem azt jelenti, hogy eltűnnek a hagyományos intézmények és módszerek; azonban lassan kifogy alóluk a hatalom, elveszítik jelentőségüket, manipulációk eszközeivé, formaságokká válnak. A rómaiak továbbra is megválasztották a *comitis curiata* és *centuriata* tagjait a császárok idején is, és a szenátus tagjának lenni szinte a birodalom végéig nagy tekintéllyel járt. A konzulok rendszeresen váltogatták egymást, jóllehet egyikük hivatalból a császár volt. Caesarnak állandó ülőhelye volt a szenátusban, bár egyre ritkábban jelent ott meg. Maga helyett hírvivőket küldött, hogy bejelentsék döntéseit, és rendeleteihez szerezzék meg a formai hozzájárulást. Egy idő múlva aztán a szenátus, amelyet valamikor a „királyok gyülekezetének" neveztek, fejbólintójánosok szolgalelkű társaságává alakult át, amilyennek Burns professzor úr szeretné látni az amerikai Kongresszust.

Birodalmi látószög – Litográfia Washington DC-ről és környezetéről, 1870 körül *(Library of Congress)*

Bizonyos mértékig mintha lassan teljesülne Burns professzor óhaja. Gordon Allott szenátor pár évvel ezelőtt azt írta, hogy kollégái nem engedhetik meg maguknak a megfelelő számú szakszemélyzet tartását, amely a kérdések alapos tanulmányozásához, gyors döntésekhez szükséges, és a Fehér Ház – mindennek a birtokában – gyakran hozott döntéseket, amelyeket csupán utólag vitatott meg a szenátorokkal. James Burnham munkája, a *Kongresszus és az amerikai hagyomány* (1959) Allott szenátor állításait támasztja alá. A kiterjedt washingtoni adminisztrációval magát szembetaláló újdonsült amerikai honatya, amolyan vidéki zöldfülű, a fővárosba való megérkezése után szinte szédeleg, és érzi, mennyire felkészületlen; legtöbbje természetesen sosem sajátítja el az ismereteket, amelyek a problémák közt való eligazodáshoz elkerülhetetlenül szükségesek; véleményét ilyenformán nem is veszik komolyan. Mindegy, Burns és a különböző érdekcsoportok más képviselői lebecsülik őket az Elnök ellenében, aki az „egész nemzetet" képviseli. Új, caesari ízű vélemény ez az amerikai politikában és szóhasználatban!

Más könyvek (például Henry S. Kariel 1961-es *Az amerikai pluralizmus hanyatlása* műve) bizonyítják azt az elszomorító tényt, hogy a magánjellegű önkéntes szervezetek, amelyekre Amerika valaha annyira büszke volt, és amelyekért Tocqueville is annyira rajongott mint a demokrácia megőrzésének létfontosságú eszközeiért, egykori valójuk árnyékai csupán; nem bírálnak többé, nem javasolnak, csupán a felül meghozott döntéseket visszhangozzák. Üzletemberek, köztük a leghatalmasabbak is, bármikor felcserélhetők magas rangú kormánytisztviselőkkel, és gyakran cserélgetik is szerepeiket, a közhivatalt a magánvállalkozással.

Na és Caesar? A császárok és az új típusú amerikai elnökök között olyan sok a közös vonás, hogy csupán annyit mondani, pályafutásuk párhuzamos, egyáltalán nem elég. Egyszerűen „megjelennek", mert az országot nem lehet többé hagyományos módszerekkel vezetni. A belső és külső feszültség növekszik: otthon ki kell elégíteni a tömegeket és vezetőiket, de a régi keretek már nem alkalmasak arra, hogy követeléseiket és újonnan szerzett jelentőségük

igényeit kielégítsék. Caesar karizmatikus vezető egyéniség, aki ígér, és részben teljesíti is, amit ígér: mozgásba hozza a gépezetet új intézmények, módszerek létesítésével, ugyanakkor a régiek gyengítésével, demoralizálásával.

Minthogy a születőben lévő birodalom erőteljes, terjeszkedő, a határokon (és a szövetségesek határain) elkerülhetetlenek az összetűzések. Caesarnak *Imperator* volt az első titulusa; a hadsereg parancsnoka – a határok biztosítása hárult rá, helyőrségek felállítása, szövetségek létrehozása, a haderő ütőképességének fokozása, a csapatok Galliából Egyiptomba, ha úgy tetszik Nyugat-Németországból Vietnámba való szállítása. A szerepért, hogy egy személyben ügyes adminisztrátor és fegyveres protektor, előjogokat élvez. Az előjogok egy fajtája Julius Caesar számára a korona, Roosevelt számára négy elnöki terminus megajánlása. De több is van, és számuk természetszerűleg egyre nő. A törvényhozás gépezetére féket raknak, mivel a császároknak és elnököknek egyaránt szükségük van arra, hogy a nép körében mutatkozó elégedetlenséget a minimumra csökkentsék, és elhallgattassák a demagógokat. Látszatviták mellett törvényeket kell hozni (például annak idején egyiptomi gabonasegély szétosztásáról, vagy most a szegénység elleni hadjáratra szánt összegekről), amelyeknél a kongresszusi hozzájárulás előre el van könyvelve. Az elnöknek kiterjedt munkatársi gárda kell, amely végeredményben egyfajta második kormány feladatkörét tölti be: a bizalmasok széles körű testülete, az agytröszt, amelyben bízni lehet, hiszen politikai léte az elnök személyéhez kapcsolódik, nem utódjához vagy a hagyományos intézményekhez.

> a birodalom egyre imperialistábbá válik

Harry Hopkins és Rosenberg főbíró vagy a Harvard-professzorok elődei a Claudius, Néró, Hadrianus udvarában fellelhető „szabadokban” találhatók meg. Ezek a szenátus természetes bírálói voltak, ha ugyan nem ellenségei. Egy második, párhuzamos, felülről oktrojált kormányt alkottak, mivel megvolt az az előnyük, hogy ismerték a főnököt, bizalmasabb titkait, aggályait, hajlamait. Természetesen mindig voltak és vannak törvényhozók is, akik előnyökért hajlandók kollaborálni a mindenható vezető gárdával. A birodalom politikai tényező, növekvő mértékben társadalmasítják odahaza, külpolitikájában pedig egyre imperialistábbá válik. Más szóval: a rezsim *a hazai politikai színpadon bal felé tolódik el, külpolitikájában jobb felé*, és konzervatív erőkkel keres szövetséget. Ellentmondás volna ez? Aligha.

Ahogy korábban jeleztük, Caesar népi, radikális elemekre támaszkodik, engedményeket tesz, egyensúlyt tart a hatalmi csoportok és a markolásra kész markok között. Egy ponton azonban nem engedhet a belső baloldalnak: a hadügyekben, mivel hivatala második legfontosabb feladata a nemzet fegyveres védelme. Így új egyezség jön létre: a népi követeléseket kielégítik, a szegényekről, proletárokról gondoskodás történik, kapnak ingyen gabonát és cirkuszt; de a hadiköltségvetést is elfogadják a külföldi támaszpontok fenntartására; bőven jut a szövetségeseknek is; a külföldi hatalmasságok hiúságát legyezik, és hatalmon tartják őket; a légiók, hadosztályok ellátása kitűnő. Mindennek az ára: állandóan emelkedő költségvetés, magasabb adók, infláció.

A BIRODALOM UTÁN

Mi a történet vége? Caesar teljhatalmat próbált szerezni, amely először őt korrumpálja, aztán a köznépet, végül a közerkölcsöket. Papok – avagy a televízió – istenítik a képét. Mohó, kiéhezett ellenségek gyülekeznek a kapuknál. Nem kell továbbmennünk. Egyáltalán nem biztos, hogy mindez csakugyan megtörténik valaha. Az amerikaiak egészséges riadalommal és valahogy felszínes optimizmussal latolgatják a lehetőségeket, hogy egyszer talán nem lesznek urai a saját sorsuk alakításának. Egy-egy intellektuális eszmefuttatás után mindig azt mondom a hallgatóságnak: lehetséges, hogy minden hasonlatosság és különös jelenség ellenére ilyesmire nálunk egyáltalán nem is kerül sor. ■

Új Európa, 1968/1. 11–13. A szöveget gondozta: Pongrácz Alex.